

L. Blussé en F. Gaastra, ed., *Companies and Trade. Essays on Overseas Trading Companies during the Ancien Régime* (Comparative Studies in Overseas History 111; Leiden: University Press, 1981, vi + 276 blz., ISBN 90 6021 473 0).

In dit derde deel van de reeks Comparative Studies in Overseas History van de Leidse werkgroep voor de geschiedenis van de Europese expansie, bevattende de referaten van het in 1978 gehouden colloquium, bevinden de samenstellers zich op veilig terrein. Uitgangspoint was, dat de transoceanische handelscompagnieën uit de zeventiende en achttiende eeuw als een historische categorie (a concept) kunnen worden gezien. Als dit het geval is, dan dienen de door deze term omschreven fenomenen in hun verschillende historische gedaanten voldoende eenheid te vertonen, om onder eenzelfde noemer te kunnen worden gebracht. Voor wie over de juistheid van deze opvatting nog twijfels mocht hebben, is lezing van deze bundel voldoende om bekeerd te worden.

In zijn bijdrage benadrukt P.W. Klein met klemmende argumenten de originaliteit van de Noordeparte handelscompagnieën op aandelen van de zeventiende en achttiende eeuw ten opzichte van hun zestiende-eeuwse voorgangers uit het Middellandse-Zeegebied. In de volgende hoofdstukken laten K.N. Chaudhuri, F. Gaastra, P.C. Emmer, P.H. Boule, G.D. Winus, O. Feldbaek en E. Schmitt zien, dat de onderscheiden Engelse, Nederlandse, Franse, Portugese, Deense en Brandenburgse compagnieën tot eenzelfde genus behoren, al zijn ook de onderlinge verschillen markant. De eenheid bestaat vooral hierin dat zij allen een rol speelden als intermediair tussen het belang van de staat en dat van de handelsgemeenschappen van hun landen van herkomst. Tegenover de door de staat verleende protectie en monopolies stelden laatstgenoemden hun inbreng van kapitaal en kennis van markt en bedrijf. Tenminste, dat was het ideaalbeeld, zoals gerealiseerd bij de Engelse en Nederlandse Aziatische compagnieën, de lichtende voorbeelden van dat tijdvak. Door de kracht van de mercantiele gemeenschappen daar kon de rol van de staat beperkt blijven en waren de compagnieën in staat, de handel op den verre de lange adem en de militaire en bestuurlijke kracht te verschaffen, die de individuele koopman of kleine maatschap niet leveren kon. In Frankrijk, Portugal en Brandenburg was de rol van de staat als initiator veel belangrijker en bleef het 'raison d'état' het belang der compagnieën overheersen. Voor Frankrijk resulteerde dat in een situatie, aldus Boule, waarin de door de staat gefinancierde compagnieën als het ware van binnenuit door de kooplieden werden leeggegeten. Ook zo echter leverden zij hun bijdrage aan de ontwikkeling van de Franse handel of, zoals in het Portugese geval, aan de strijd tegen de Republiek.

Over het geheel genomen wordt in de bovengenoemde opstellen een opgewekt beeld van de compagnieën geschetst, waarbij de nadruk valt op de pluspunten. Dit is ook de teneur van het afsluitende opstel van N. Steensgaard. Nu mag dat best wel eens. Enige twijfel echter bekruipt de lezer bij de stelling, geopperd in de inleiding. Zou, zo vragen Blussé en Gaastra zich daar af, het stigma van verval, corruptie en inefficiëntie, dat zo zwaar drukt op het beeld van deze compagnieën gedurende de laatste decennia van hun bestaan, niet veroorzaakt zijn door het stelselmatig kiezen van het verkeerde historisch perspectief? Zou het niet veeleer zo zijn, dat de compagnieën zich zelf toen hadden overleefd nadat zij hun historische missie, het scheppen van een wereldeconomie, hadden vervuld? In deze 'happy end-visie' zit iets aantrekkelijks doch zij gaat voorbij aan de omstandigheid, dat ook toen de wereldmarkt niet beantwoordde aan het ideaaltype van de Manchester School, doch dat politieke machtsvorming en -uitoefening in hoge mate de gang van zaken mee bepaalden. Voor ieder der medespelers gold de noodzaak, thuis orde op zaken te stellen, op straffe van interne stagnatie en internationaal positieverlies. De vraag naar de doel-

matigheid van een organisatie in een bepaalde fase van zijn bestaan blijft derhalve relevant. Zo is er alle reden, het door tijdgenoot en nageslacht waargenomen 'verval' van de VOC als een serieuze mogelijkheid te bezien en de feitelijke ontwikkelingen nader te bestuderen. Mijns inziens leidt de in deze bundel aangehouden benaderingswijze veeleer tot de stelling dat de VOC, juist door haar relatief sterke positie ten opzichte van de staat, de flexibiliteit niet heeft kunnen opbrengen waartoe de WIC door haar inherente zwakte bij voortduren gedwongen was.

Naast de hierboven genoemde opstellen, waarin de geschiedenis van de compagnieën voornamelijk vanuit een Europacentrisch oogpunt wordt gezien, bevat deze bundel bijdragen van D. Lombard, O. Prakash, E. Kato en A. de Groot, waarin het blikveld wordt verplaatst naar de operatieterreinen in Azië en, bij wijze van contrapunt, de Levant. Deze sectie is minder goed uitgewerkt dan de eerste, wat overigens niet ligt aan de kwaliteit van de bijdragen, doch het gevolg is van een door de organisatoren gemaakte keuze. Ook hier is de aandacht vooral gericht op de wederzijdse beïnvloeding van handel en staatsmacht, in dit geval derhalve de macht van de niet-westerse gaststaat. Interessant is de benadering van Prakash, die de profijtelijkheid van deze handel voor de betrokken gebieden zelf in beschouwing neemt. Hij ziet de balans ten nadele van het gastland omslaan op het moment, dat de politieke suprematie van de Europeanen gevestigd is. Deze observatie lijkt juist voor de door Prakash bestudeerde tijd en plaats: het Voorindisch subcontinent in de zeventiende en achttiende eeuw. Met de opkomst van de koloniale staten gaan evenwel ook andere factoren meetellen. Daarmee komen wij echter buiten het door deze bundel bestreken terrein. Rest mij nog te zeggen dat de kwaliteit van de afzonderlijke opstellen hoog is en dat zij, vooral in de eerste sectie, voortreffelijk op elkaar aansluiten.

P.J. Drooglever

L. Braeken, *De dekenij Herentals 1603-1669. Bijdrage tot de studie van het godsdienstig leven in het bisdom Antwerpen* (Symbolae facultatis litterarum et philosophiae Lovaniensis, series B/vol. 1; Leuven: Universitaire Pers, 1982, 252 blz., BF1300,—, ISBN 90 6186 129 2).

De auteur situeert zijn boek expliciet binnen het 'genre' dat de Franse historici sinds G. Ie Bras 'sociologie religieuze' genoemd hebben. Het is een benaderingswijze die ook in het Nederlands taalgebied school gemaakt heeft, sinds de studie van M. Cloet over de dekenij Tielt, verschenen in 1968. Met de bisschoppelijke en dekenale visitatieverslagen als basisdocumentatie, wil Braeken, voor de periode 1603-1669 een beeld schetsen van de kerkopbouw, geschoeid op Trentse leest, en van de religieuze praktijk in een stukje bisdom Antwerpen. En - het mag al meteen gezegd - dat is hem aardig gelukt. Hij liet het oog vallen op de dekenij Herentals, omdat voor dit district van aanvankelijk 24 en later 26 parochies een uitgebreide en waardevolle reeks van bijna 50 visitatierapporten voorhanden is. Dit overvloedige materiaal heeft hij, samen met andere kerkelijke bronnen, op een intelligente manier verwerkt. Hij liet zich daarbij in zeer ruime mate inspireren door het reeds vermelde werk van M. Cloet en door een gelijksoortige studie over de landdekenij Antwerpen, van de hand van K. de Raeymaecker (1977). De resultaten van zijn opzoekingen worden ook veelvuldig vergeleken met gegevens uit die beide studies.

In een inleidend hoofdstukje wordt gewezen op drie componenten van de totale leefsituatie die op het godsdienstig leven een niet te verwaarlozen en - volgens schrijver - niet louter hinderlijke invloed hadden: het landelijk karakter van de streek, de slechts sporadisch